

Een dwergstern op zijn open nest op het 'sterneneiland' te Zeebrugge ©VILDA/Yves Adams

KUSTBROEDVOGELS

Wendbaar en aangepast aan een dynamische omgeving

Wouter Faveyts¹ & Eric Stienen²

Als aandachtige bezoeker heb je het ongetwijfeld al opgemerkt: aan onze kust komen ook vogels voor. Deels zijn dat soorten met een voorkeur voor typische kusthabitats: de zee, het strand, golfbrekers of de duinen. Onder die typische kustvogels is er een bijzondere groep die er in dit artikel even wordt uitgelicht: de kustbroedvogels. Ze broeden aan zee, en daar hebben ze een goede reden voor!

¹ Zwin Natuur Park, wouter.faveyts@west-vlaanderen.be

² Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

De grote stern is een typische kustbroedvogel die pas vanaf 1988 opdook in België ©VILDA/Yves Adams

KUSTBROEDVOGELS?

Het tussenvoegsel 'broed' laat al raden dat het gaat om vogels die langs de kust broeden. Er zijn wel meer vogelsoorten die aan onze kust broeden, maar als kenners het over 'kustbroedvogels' hebben, bedoelen ze een bijzondere groep van sterns, meeuwen en steltlopers die in sterke mate afhankelijk zijn van de kust om voor nageslacht te zorgen. De meeste soorten nestelen vrijwel uitsluitend langs de kust (al broeden enkele meeuwensoorten en de visdief bijvoorbeeld ook veel in het binnenland). Meer nog, ze zoeken die kust op, aangepast als ze zijn aan de soms ruwe en onzekere omstandigheden. En wat alle kustbroedvogels gemeen hebben is dat ze in beginsel op de grond broeden. Dat maakt hen kwetsbaar voor roofdieren. Kustbiotopen zijn vaak ook heel dynamisch onder invloed van extreme weersomstandigheden, ze komen en gaan. Kustbroedvogels zijn erop ingesteld om heel snel in te spelen op deze veranderende omstandigheden. Als er ineens een geschikt broedterrein ontstaat, grijpen kustbroedvogels als ware pioniers meteen de kans om zich daar te gaan voortplanten. Na enkele jaren is de broedplaats vaak ongeschikt door alweer gewijzigde omstandigheden zoals oprukkende vegetatie. Even snel als ze gekomen zijn verdwijnen kustbroedvogels dan weer, op zoek naar weer nieuwe plekken. Ze zijn als het ware geprogrammeerd om de dynamiek die van nature aanwezig is in

kustmilieus, optimaal te benutten. Tegen de versnelde menselijke ingrepen in het kustlandschap zijn ze echter minder goed gewapend. In meer recente tijden is die dynamiek aan onze Belgische kust dan ook sterk aan banden gelegd met dammen, dijken, strandhoofden, zandopspuitingen etc.. Bovendien is onze kust vandaag heel druk bevolkt en er vinden tal van menselijke activiteiten plaats. Dat heeft een ingrijpende invloed gehad op het voorkomen van kustbroedvogels.

**“ KUSTBROEDVOGELS
ZOEKEN DE KUST OP,
AANGEPAST ALS ZE
ZIJN AAN DE SOMS
RUWE EN ONZEKERE
OMSTANDIGHEDEN. ”**

De bekendste en meest opvallende kustbroedvogels zijn meeuwen. In de volksmond worden alle meeuwen al eens op een hoopje gegooid onder de term 'zeemeeuw'. Geen al te beste naam want er zijn heel wat soorten meeuwen, elk met hun eigen gewoontes, en ze komen niet alleen aan zee voor. De meeste soorten meeuwen die in België broeden hebben wel in belangrijke mate

een voorkeur om aan de kust te broeden. Onder de term kustbroedvogels gaan nog enkele minder bekende, maar erg kwetsbare soortgroepen schuil. In de eerste plaats de sterns: ook wit met grijs net als meeuwen, maar kleiner en sierlijker en in tegenstelling tot meeuwen terend op een vrijwel puur visdieet. Daarnaast rekent men nog een aantal soorten steltlopers tot de kustbroedvogels. Deze plevieren en de kluut zoeken in regel hun voedsel in open, slijkerig terrein.

KUSTBROEDVOGELS IN EEN VER VERLEDEN

Er zijn geen bronnen die het staven, maar vermoedelijk was het enorme slikken- en schorregebied dat eeuwen geleden het uitzicht bepaalde van onze kustvlakte heel geschikt voor kustbroedvogels. Tegen het begin van de 19de eeuw, wanneer de eerste rapporten over de vogelrijkdom verschijnen, was de situatie al flink veranderd. Hoewel nog niets vergeleken met wat we nu kennen, was de invloed van de mens op het kustgebied tegen die tijd al zo groot dat er nog amper geschikt broedgebied overbleef voor kustbroedvogels. Alleen de strandplevier en dwergstern waren in die tijd regelmatige broedvogels. Kustbroedvogels zijn gesteld op dynamische milieus, en dit duo spant daarbij de kroon. Ze hebben een voorkeur voor de meest open, vaak zandige terreinen, zonder enige begroeiing. Hun originele biotoop

De grote stern aanvaardt meer vegetatie op zijn broedplaats. Begin jaren 2000 kende de populatie in Zeebrugge zijn bloeiperiode. ©VILDA/Yves Adams

Het 'sterneneiland' in de Zeebrugse voorhaven vormt een prima broedhabitat, gericht op de huisvesting van sterns, kleine meeuwen en plevieren. ©VILDA/Yves Adams

langs de Belgische kust is het hoge strand, net boven de hoogwaterlijn. In de 19de eeuw bood de rust van dat strand op verschillende plekken langs de kust nog ruimte voor broedende strandplevieren en dwergsterns. Behalve bontbekplevier – een neefje van de strandplevier – kwamen tot diep in de 20ste eeuw geen andere kustbroedvogels voor langs onze kust. Een opmerkelijk gegeven: meeuwen waren er toen ongetwijfeld wel al, maar niet als broedvogel. Van onze kust zijn ze in ieder geval niet gedocumenteerd. Plevieren en dwergstern bleven op het hoogstrand broeden tot na de Tweede Wereldoorlog. Snel nadien zorgde het opkomende massatoerisme op het strand

ervoor dat het heel snel bergaf ging voor die soorten. Open en bloot nestelen op het strand is nu eenmaal niet te combineren met voortdurende verstoring door strandgasten.

HET ZWIN BRENGT REDDING

Net in de periode dat het opkomende kusttoerisme de weinige kustbroedvogels aan de Belgische kust de das dreigde om te doen, vond in het Zwin in Knokke-Heist een belangrijke ontwikkeling plaats. In 1952 richtte graaf Léon Lippens het Zwin in als particulier natuurreservaat, een van de allereerste beschermde gebieden in

België. Het was een gevolg van de grote watersnoodramp van 1953 en de beslissing om de Internationale Dijk in het Zwin te verhogen. Graaf Lippens greep eind de jaren '50 die kans met beide handen om een natuurontwikkelingsproject *avant la lettre* te realiseren. Het materiaal voor de dijk kwam uit drie grote putten in de Zwinvlakte. Eens deze putten waren volgelopen met water, vormden de daarin aangelegde kleine eilandjes een uitermate geschikt broedbiotoop voor kustbroedvogels. De resultaten lieten niet lang op zich wachten. Er vonden vrijwel meteen broedgevallen plaats van zilvermeeuw, kokmeeuw en visdief. Die laatste twee soorten liepen al snel hard van stapel, met broedkolonies van duizenden kokmeeuwen en een paar honderd visdiefjes. Dwergsterns vestigden zich ook, maar verdwenen even snel als ze gekomen waren. In latere jaren vervoegden zwartkopmeeuw, stormmeeuw en kleine mantelmeeuw het lijstje van kustbroedvogels in het Zwin. Tussen de tweede wereldoorlog en het begin van de jaren '80 was het Zwin de enige noemenswaardige broedplaats van kustbroedvogels langs de Belgische kust.

ONBEWUSTE BOOST DOOR INDUSTRIËLE ONTWIKKELING

Zeebrugge toplocatie voor kustbroedvogels in NW-Europa

In de periode dat kustbroedvogels hoge toppen scheerden in het Zwin, gebeurde er iets verderop langs de kust nog iets zeer ingrijpends. De ontwikkeling van de haven van Zeebrugge zo'n veertig jaar geleden ging gepaard met het creëren van enorme opgespoten terreinen. Landinwaarts, in wat tegenwoordig de 'Achterhaven' wordt genoemd, verdwenen biologisch waardevolle polders onder een metersdikke laag baggerspecie. Die grond was afkomstig van het uitgraven van enorme havendokken. In een latere fase zouden die opgehoogde terreinen deels gaan dienen voor de vestiging van bedrijventerreinen. Net uit de kust, in de 'Voorhaven', verrezen dan weer twee enorme strekdammen in zee, met daartussen uitgestrekte met zand opgespoten terreinen. Met hun (aanvankelijk) zeer open karakter, met nauwelijks begroeiing, en vaak verspreid natte zones, voldeden deze terreinen uitstekend aan de vereisten die kustbroedvogels stellen aan hun broedplaats. Als snel vestigde zich het hele gamma aan kustbroedvogels in het Zeebrugse havengebied. Daaronder ook de grote stern, een soort die tot dan niet bekend was als Belgische broedvogel. De aantallen kustbroedvogels waren ongezien in België. Eerst piekten de soorten met een voorkeur voor de vroegste pioniersstadia, zeg maar de kaalste terreinen:

dwergstern (tot 425 broedparen in 1997), bontbekplevier (maximaal 16 broedparen in 1994) en strandplevier (maximaal 119 broedparen in 1995). Toen de oppervlakte aan vroeg pioniersbiotoop afnam door geleidelijke begroeiing, daalden de aantallen. Andere soorten (visdief, grote stern, meeuwen), die wat meer vegetatie aanvaardden op de broedplaats, scheerden hoge toppen. Of hoe het Zeebrugse havengebied zowaar een van de belangrijkste broedplaatsen voor kustbroedvogels in Noordwest-Europa werd!

Allesbehalve een stabiele situatie...

De situatie was echter niet stabiel. Door voortschrijdende vegetatiesuccessie – het proces waarbij de meeste natuurlijke gronden, zonder ingreep van de mens, vanzelf dichtgroeien – verloren de broedplaatsen in de haven geleidelijk hun aantrekkingskracht. Wat echter nog meer precair was: het havengebied was niet ontwikkeld voor kustbroedvogels maar ten behoeve van grootschalige economische activiteiten. In tegenstelling tot het Zwin, dat als natuurgebied bescherming geniet en biedt aan kustbroedvogels, was dat niet het geval voor de Zeebrugse haven. Spijts de aanwezigheid van internationaal belangrijke aantallen kustbroedvogels, en de middels de EU-Vogelrichtlijn juridische verplichting om broedplaatsen voor kustbroedvogels in de haven te behouden, dreigde een catastrofe voor stern en plevieren. En alsof dat nog niet genoeg was, ging deze evolutie gepaard met het einde van de hoogdagen voor kustbroedvogels in het Zwin. De populaties kustbroedvogels liepen er snel terug door voortdurende habitatverslechtering. De verzanding van de Zwinvlakte leidde tot een steeds meer gesloten vegetatie, tot het dichtslibben van krekens en daardoor tot het verdwijnen van de broedeilandjes. Het kon niet uitblijven. Kort na de eeuwwisseling was het over and out: er waren geen kustbroedvogels meer in het Zwin!

NATUURONTWIKKELING HELPT HET TIJ (DEELS) KEREN

Een 'sterneneiland' als veilige haven

Bij de start van het millennium maskeerden de hoge aantallen in de Zeebrugse haven nog de teloorgang van de populaties van kustbroedvogels in het Zwin. Maar al snel pakten de onweerswolken zich samen. Zonder juridische bescherming voor de broedgebieden die in toenemende mate plaats ruimden voor havenontwikkeling, zag het er even heel slecht uit voor kustbroedvogels in België. Gelukkig was men zich bewust van het probleem en waren beleidsmakers bereid om actie te ondernemen. Geen evident proces, maar uiteindelijk kwam

Een mannetje strandplevier ©VILDA/Yves Adams

De vos wist zich perfect aan te passen aan het door de mens sterk aangepast kustlandschap. Op korte termijn vormt deze soort een van de grootste bedreigingen voor kustbroedvogels aan onze kust. ©VILDA/Yves Adams

er voor het Zeebrugse havengebied een vergelijk uit de bus, mét focus op zowel de economische ontwikkeling van de haven als op het vrijwaren van de belangrijke rol voor kustbroedvogels. Beslist werd om terreinen in te richten, specifiek voor bepaalde soorten, en die terreinen aan te duiden als speciale beschermingszone in het kader van de EU-Vogelrichtlijn. Het meest in het oog springend is het zogenaamde 'sterneneiland' in de oostelijke voorhaven. Het is een opgespoten terrein met prima broedhabitat, gericht op de huisvesting van sterns, kleine meeuwen en plevieren. Doordat het gebied verbonden is met de oostelijke havenstrekdam is het eigenlijk een schiereiland en geen echt eiland. Het sterneneiland was initieel zeer succesvol en grote stern en visdief bereikten hier hun piekaantallen, met in 2004 respectievelijk 4.067 paren

en 3.052 paren. De verbinding van de Voorhaven, via de oostelijke strekdam, met het vasteland liet landroofdieren echter toe het schiereiland te bereiken. Die zorgden voor veel predatie onder de grondbroedende kustbroedvogels en de aantallen namen flink af. Vandaag zorgt een afscherming van een deel van het schiereiland tegen landroofdieren ervoor dat het aantal visdieven en kokmeeuwen weer toeneemt.

Grootschalige natuurontwikkeling in het Zwin, een nieuw broedgebied in Oostende

En het Zwin? Dat kwam in het begin van de 21ste eeuw in handen van de Vlaamse overheid en in beheer bij het Vlaamse Agentschap voor Natuur en Bos. Het werd het voorwerp van grootschalige natuurontwikkelingsprojecten, onder meer gericht

op het herstel van broedplaatsen voor kustbroedvogels. Dat was nodig want het gebied was voor die soorten aangeduid als speciale beschermingszone in het kader van de EU-Vogelrichtlijn. De heraanleg in 2014 van een van de grote waterplassen in de Zwinvlakte, compleet met broedeilanden, is daar een van. De Zwinuitbreiding, begin 2019 een feit, voegde aan de bestaande Zwinvlakte bovendien nog eens 120 hectare extra slikken- en schorrengebied toe, inclusief bijkomende broedeilanden. De maatregelen misten hun effect niet: vrijwel alle uit het gebied verdwenen kustbroedvogels keerden intussen terug. Maar ook elders aan de kust volgden maatregelen. In de Spuikom van Oostende creëerde afdeling Kust van het Vlaamse agentschap MDK vier broedeilanden voor kustbroedvogels. Dat had vooral een grote aantrekkingskracht op visdieven en kokmeeuwen, met op enkele jaren tijd vrij spectaculaire aantallen. De eilandjes zijn overigens gemakkelijk te bewonderen vanaf de oever en zeker in het broedseizoen het bezichtigen waard!

EEN BLIK OP DE TOEKOMST

Het is duidelijk. Kustbroedvogels kenden een bewogen geschiedenis aan onze kust. De voorbije eeuw was er een van pieken en dalen. Menselijke activiteiten speelden een grote rol in het wel en wee van de populaties. Sommige van die activiteiten waren desastreus. Maar even goed zijn geplande menselijke ingrepen er de oorzaak van dat er nog altijd kustbroedvogels langs onze kust tot broeden komen. Toch blijven er heel wat uitdagingen. Wellicht de grootste uitdaging op korte termijn is predatie door onder andere vossen. In de natuur is predatie, waarbij bepaalde soorten zich voeden met andere soorten, perfect normaal. Ook kustbroedvogels zijn daaraan onderhevig. Meer nog: kustbroedvogels staan er om bekend dat ze regelmatig te maken krijgen met broedseizoenen die op grote schaal mislukken, onder meer door predatie. Dat is geen ramp. Doordat het langlevende soorten zijn, kunnen ze een 'slecht jaar' eens in de zoveel jaar opvangen met af en toe een heel succesvol broedseizoen, met veel uitgevlogen jongen.

Dat systeem kent echter zijn limieten. Ons zeer intensief gebruikte en sterk geurbaniseerde landschap heeft grote negatieve gevolgen voor de biodiversiteit. Eén van de manieren waarop dat tot uiting komt is dat veel soorten die speciale ecologische vereisten hebben, het zwaar hebben. Anderzijds doet een klein deel generalistische en opportunistische soorten het net heel goed. Die slagen er perfect in zich aan te passen in ons eentonige landschap. De vos is daar een van. Vossen komen al heel lang

van nature voor in Vlaanderen, maar langs de kust doken ze pas in 1991 voor het eerst op. Intussen zijn ze ook aan zee een algemene verschijning. Dat staat in schril contrast met kustbroedvogels die, in het sterk verstedelijkte en geëxploiteerde landschap, net teruggedreven zijn in naar verhouding heel kleine gebieden, met amper of geen uitwijkmogelijkheden.

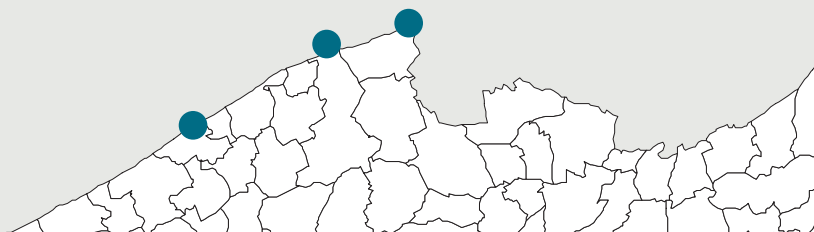
Wij hebben hun eieren – haast letterlijk – in één mand gelegd, en dat maakt die plekken oh zo kwetsbaar voor predatie. Bovendien zijn de meeste kustbroedvogels koloniebroeders die graag met honderden koppeltjes bij elkaar nestelen en vrijwel gelijktijdig hun eieren leggen, wat hun extra kwetsbaar maakt voor landroofdieren zoals de vos. Tot nader order zullen beheermaatregelen in de kustbroedvogellocaties dan ook nodig zijn om predatie te counteren. En dan is er nog de klimaatverandering. Broedplaatsen van stern en plevier liggen in de frontlinie van de extra verwachte zeespiegelstijging. Als het water stijgt zullen hun broedplaatsen als eerste overspoelen, met in ons zeer druk bevolkte kustgebied amper of geen uitwijkmogelijkheden. Kustbroedvogels lijken wel geprangd te zitten tussen een stijgende zeespiegel en voor hen ongeschikte biotopen. Wie helpt hen vaste voet aan wal houden?

Een grote gemengde kolonie zwartkopmeeuwen en kokmeeuwen in het Zwin, mei 2019.
© Zwin Natuur Park

HOTSPOTS VOOR KUSTBROEDVOGELS AAN ZEE

Ons land herbergt drie hotspots voor kustbroedvogels: de Zeebrugse haven, het Zwin Natuur Park en de Oostendse Spuikom. Het broedgebied in de Zeebrugse haven is niet toegankelijk, maar in het Zwin en aan de Oostendse Spuikom kan je met eigen ogen de broedende kustbroedvogels bewonderen. Van maart tot augustus zijn de vogels er aanwezig. April-juli is de periode met het meeste activiteit. De kolonies van honderden broedparen maken dan veel kabaal: vogels brengen visjes aan, voederen hun jongen of hebben het aan de stok met een buur. Een kolonie kustbroedvogels is een schouwspel waar je gerust wat tijd voor dient uit te trekken! In het Zwin kan dat via een bezoek aan het Zwin Natuur Park (www.zwin.be). Op verschillende plaatsen in het Park heb je een prima uitzicht op de broedeilanden met meeuwen, sterns en steltlopers. Je krijgt er ook deskundige uitleg van een gids en via infopanelen. En je kan de vogels bespieden met telescopen die ter beschikking staan. De broedeilanden in de spuikom van Oostende bevinden zich in het noordwestelijke deel van de 80 hectare grote plas en kunnen vanaf de Schietbaanstraat bekeken worden. De IJzermonding in Nieuwpoort is een plek waar buiten de broedtijd soms veel kustbroedvogels kunnen verblijven, maar bij gebrek aan geschikte broedplaatsen komen ze er niet tot broeden.

EVOLUTIE VAN KUSTBROEDVOGELS LANGS DE BELGISCHE KUST

AANTAL BROEDPAREN

Evolutie van broedende meeuwen, sterns en plevieren in de drie belangrijke broedgebieden voor kustbroedvogels langs de Belgische kust (Zwin, Zeebrugge en Oostende) in de periode 1970-2019. De gegevens van Zeebrugge omvatten de voor- en achterhaven van Zeebrugge en de Baai van Heist. Die van Oostende omvatten de stad Oostende, de voorhaven en de achterhaven van Oostende. Merk op dat de y-as van de grafieken verschillend is voor de drie grafieken. Bron: Eric Stienen/INBO.

